

РОЛЯТА НА ИНОВАЦИИТЕ ЗА СЛЕДКРИЗИСНО ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Доц. Сия Велева

Университет по архитектура, строителство и геодезия

Проф. Младен Велев

Технически университет – София

Резюме. Малките и средните предприятия (МСП) са най-важната част от нашата икономиката и тяхното състояние и развитие е определящо за общото икономическо представяне и развитие на страната. Те са силно уязвими от икономическите сътресения и несигурност, а от началото на 2020 г. насам са изправени пред големи изпитания поради пандемия от COVID-19 и последиците от войната в Украйна. В тези условия нараства ролята на иновациите като основен инструмент за оцеляване и излизане от затрудненото положение.

Целта на настоящото изложение е да представи накратко резултатите от емпирично проучване на ролята на иновациите в МСП за възстановяване им от кризата от COVID-19 и за подобряване на стопанските им резултати. Тези резултати са показателни за влиянието на иновациите върху стопанския успех по време на криза. По тях може да се дискутира, но те могат и да са основа за правилното насочване на усилията на предприятията за подобряването на конкурентоспособността им.

Ключови думи: проучване; иновации; МСП; възстановяване; стопански резултати

Въведение

Малките и средните предприятия са най-важната част от икономиката на нашата страна и тяхното състояние и развитие е определящо за общото икономическо представяне и развитие. По данни на Изпълнителната агенция за насърчаване на малките и средните предприятия (Състояние на ..., 2023) те съставляват 98,7 % от общия брой на предприятията, като през 2021 г. заетите в тях са 74,2 % от всички заети в икономиката. Те осигуряват 66,5 % от добавената стойност в страната и този дял нараства.

В същото време, малките и средните предприятия са силно уязвими от икономическите сътресения и несигурност. От началото на 2020 г. насам те са

изправени пред големи изпитания поради пандемия от COVID-19 и последиците от войната в Украйна.

Пандемия от COVID-19 имаше много сериозно въздействие върху всички икономически, социални и политически системи и е причинила най-тежката глобална рецесия от 1930 г. насам (Shen et al. 2020). Почти всички световни икономики изпаднаха в рецесия. Изправен пред тези безпрецедентни последици, светът преживява най-дълбока промяна в почти всички аспекти на глобалното общество (The Economist Intelligence Unit, 2020).

Според национално представително проучване сред МСП, проведено от Изпълнителната агенция за насърчване на малките и средните предприятия, януари 2023 г. (Национално представително проучване сред МСП, 2023) над 50% от МСП все още усещат негативното въздействие на постпандемичните проблеми. То има различни измерения – от нарушени вериги на доставки, загуба на пазарни позиции, загуба на квалифицирана работна ръка, бързи увеличения на цените на много от ресурсите и др.

Войната в Украйна предизвика допълнителни сериозни проблеми пред МСП, свързани главно с енергийната криза, нарушените вериги на доставки и загуба на пазари. Така например 56,5% от анкетираните МСП посочват, че тя се е отразила негативно върху бизнеса им, а 57,6% продължават да изпитват негативните ефекти от нарушените вериги на доставки (Национално представително проучване сред МСП, 2023).

Редица МСП прекратиха своето съществуване. През 2020 г. броят на закритите предприятия в промишлеността, строителството и услугите (с изключение на холдинговите дружества) е 56,8 хиляди. Загубилите работата си в тези предприятия са 57,4 хил. души (Състояние на ..., 2023). В изследване на Института за икономическа политика (Състояние на малкия и средния бизнес ..., 2021 г.) се посочва, че в годините на пандемията микропредприятията са тези, които отчитат най-голям спад в общия си брой – през 2020 г. те са с 1,7% по-малко спрямо една година по-рано. Малките предприятия намаляват с 6,8% спрямо 2019 г. Най-отчетливо е обаче свиването при средните предприятия, чийто общ брой намалява с 8,3% на годишна база.

Справянето с трудностите изисква значителна гъвкавост от страна на МСП. Те не трябва да гледат на кризата само като на опасност, но и като на възможност за развитие. Това становище се подкрепя от редица изследователи. Например според проучване сред ръководители на 200 организации от различни индустрии повече от 90% от тях посочват, че очакват последиците от COVID-19 да променят фундаментално начина на правене на бизнес през следващите пет години, а повече от три четвърти от тях са съгласни, че кризата ще създаде значителни нови възможности за растеж (Bar Am J. et al. 2020).

По време на криза фирмите използват различни стратегии в бизнеса – от тотални икономии за оцеляване до инвестиране в иновации за възползване от

новите възможности за развитие. Често във времена на криза управлението на иновациите страда и се превръща в пренебрегвана област на управление (Milic 2013; Veleva 2021). Фирмите планират главно краткосрочни действия с минимален риск. От друга страна, опитът показва, че именно иновациите са механизмът за успешно излизане от криза и за повишаване на конкурентоспособността. В тази връзка, доклад на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие препоръчва иновациите като ключ към трайно възстановяване (OECD, 2009¹). Am et al. показаха, че предприятията могат да получат дългосрочни предимства чрез инвестиране в иновации по време на криза като COVID-19 пандемията. Например организации, които са поддържали фокуса си върху иновациите по време на финансовата криза през 2009 г., са осигурили ускорен растеж през следващите години с 30% над средното за пазара (Am et al. 2020). Guderian et al. (2020) посочват, че пандемията има както недостатъци, така и предимства според управлението на иновациите на организациите.

Целта на настоящото изложение е да представи накратко резултатите от емпирично проучване на ролята на иновационната активност на малките и средните предприятия в България за възстановяването им от кризата от COVID-19 и за подобряване на стопанските им резултати.

1. Методическа част

Проучването е проведено през месец февруари 2023 г. То обхваща български МСП на случаен принцип. Основната му цел бе чрез набиране и анализ на емпирична информация да се изследва ролята на иновациите за стопанския успех на МСП по време на криза. Резултатите от това биха предизвикали дискусия по тази тематика, но биха имали значение като ориентир за насочване на иновационното поведение на МСП в условията на криза.

Основната **изследователска хипотеза** бе: *иновациите са били важен фактор за възстановяване МСП след кризата от COVID-19, а предприятията, осъществили иновации през кризисния период (2019 – 2021 г.), са постигнали по-високи стопански резултати през 2022 г. в сравнение с останалите предприятия.*

Проучването е проведено по метода на анкетирането, като респонденти са фирмени мениджъри. Използвана е специално подготвена анкетна карта, която бе изпратена по електронна поща на 300 МСП от цялата страна. За съжаление, процентът на възвръщаемост на попълнени анкети бе твърде нисък (11%), част от които не бяха пълни. Предвид на това тук са представени резултати само за отзовалите се 30 МСП. За обработка на резултатите от проведеното проучване е използван програмният продукт IBM SPSS Statistics 19.

Изследваната извадка от МСП не е представителна за българската икономика, но получените резултати са интересни и показателни за вли-

янието на иновациите върху стопанските им резултати по време на криза. По тях може да се дискутира и те могат да са основа за правилното насочване на усилията на предприятията за подобряването на конкурентоспособността им.

2. Основни резултати от изследването

Ограничеността на обема на настоящата разработка не позволява подробното представяне на резултатите от проведеното проучване. По тази причина тук са дадени само обобщените резултати за цялата съвкупност от проучени МСП.

Проучването на 30-те МСП от извадката показва, че през анализирания кризисен период 14 МСП са осъществили иновации от различен вид, а 16 не са имали иновационна активност. Преобладавали за технологичните иновации, в това число процесните и продуктовите, както и маркетинговите (таблица 1). Това се дължи на факта, че в условия на криза предприятията са търсили начини да намалят производствените си разходи и да осигурят на пазара нови продукти с добро търсене. Освен това те са въвели различни маркетингови подходи за преодоляване на негативните пазарни последици. Прави впечатление, че 2 от МСП изцяло са променили бизнес моделите си.

Таблица 1. Видове осъществени иновации от МСП през периода

№	Извършени иновации	Брой иновации
1.	Процесни иновации	5
2.	Продуктови иновации	3
3.	Организационни иновации	2
4.	Маркетингови иновации	3
5.	Иновации на бизнес модела	2
Общо		15

Необходимо е да се отбележи, че някои МСП са осъществили по повече от една иновация от даден вид, а някои от тях са провели едновременно различен вид иновации.

Според анкетираните мениджъри на МСП проведените иновации в предприятията им обикновено са били малки промени с ниска степен на новост. Те са изисквали по-малко разходи, свързани са с по-нисък риск, но и водят до по-малка ефективност.

В рамките на проведеното допитване мениджърите на МСП даваха своето мнение по въпроси, свързани с това дали техните предприятия през 2022 г. са достигнали, или не са достигнали предкризисните нива на резултатите си, оценени в натурални измерители и като финансов резултат. Резултатите пока-

заха, че 60% от МСП от изследваната извадка са достигнали предкризисните нива на резултатите си. От предприятията, осъществили иновации, 71,43% са достигнали предкризисните нива на резултатите, докато при предприятията, които не са осъществили иновации, този резултат е 50,0%.

Таблица 2. Брой предприятия, съответно достигнали и недостигнали предкризисните нива на резултатите

Предприятия	Неосъществили иновации	Осъществили иновации	ОБЩО
1. Достигнали предкризисните нива на резултатите	8	10	18
2. Недостигнали предкризисните нива на резултатите	9	4	12
ОБЩО	16	14	30

Извършването на иновации невинаги води до успех. Това зависи от редица фактори, които ръководството е трябвало да предвиди, и е свързано с риск. Четири от предприятията, осъществили иновации, не са успели да постигнат добри резултати и да достигнат предкризисното си ниво, но 10 са успели. Прави впечатление, че от МСП, успели да достигнат предкризисните нива на резултатите, категоричен е успехът на предприятията, променили своя бизнес модел. Освен това добри резултати са дали и останалите видове иновации.

Таблица 3. Брой на предприятията, осъществили съответен вид иновация

Предприятия	Осъществен вид иновация					ОБЩО
	Процесни	Продуктови	Организа- ционни	Марке- тингови	На бизнес модела	
1. Достигнали предкризисните нива на резултатите	3	2	1	2	2	10
2. Недостигнали предкризисните нива на резултатите	2	1	-	1	-	4
ОБЩО	5	3	1	3	2	14

Проучването показва, че основната част от МСП, осъществили иновации, са разчитали на технологичен трансфер, т.е. те са извършили промени на основата на придобити отвън новости. Малка част от иновациите са осъществени изцяло със собствени сили на предприятията и са били с ниско равнище по степен на новост и значимост на промяната. Този резултат е сравним от резултата в (Velev & Atanasova 2013).

Вследствие на извършените иновации предприятията са постигнали ре-
дица резултати, свързани с подобряването на производствено-стопанските си
условия и дейността си, които имат значение за фирменото развитие и конку-
рентоспособност (таблица 4).

Таблица 4. Положителни резултати за МСП от осъществените иновации

№	Резултати	2022 г.
1.	Увеличаване на производствения капацитет (%)	4,9
2.	Повишаване гъвкавостта на дейността на предприятията (Степен*)	2,4
3.	Подобряване на съответствието със стандартите (Степен*)	4,3
4.	Подобряване опазването на околната среда (Степен*)	3,2
5.	Подобряване качеството на управленската дейност (Степен*)	4,5
6.	Повишаване производителността на труда на административно-упра- вленския персонал (%)	4,2
8.	Подобряване качеството на маркетинговата дейност (Степен*)	3,8
9.	Повишаване производителността на труда на маркетинговия персонал (%)	4,1
* Оценки от 1 – не е постигнато подобряване, до 7 – постигнато е много голямо подобряване.		

Сравнението на постигнатите стопански резултати от МСП през 2022 г.,
осреднени за всяка от двете анализирани групи, показва, че те са значително
по-добри при предприятията, които са въвели иновации (таблица 5).

Таблица 5. Постигнати стопански резултати през 2022 г. от МСП

№	Показатели	Средно за МСП, неосъществили иновации	Средно за МСП, осъществили иновации
1.	Увеличение на продажбите спрямо (%)	3,2	4,8
2.	Повишаване производителността на труда (%)	2,2	3,5
3.	Намаляване на разходите за единица продукция (%)	2,1	3,4
4.	Степен на подобряване финансовите резултати на*	2,6	4,2
5.	Степен на повишаване конкурентоспособ- ността на продуктите/услугите*	1,3	4,7
* Оценки от 1 – не е постигнато подобряване, до 7 – постигнато е много голямо подобряване.			

Посочените резултати показват, че МСП, осъществили някакъв вид иновация, са реализирали значително по-голямо увеличение на резултатите си през 2022 г. по всички от изследваните показатели в сравнение с предприятията, които не са осъществили такива. Това отново потвърждава благотворното влияние на иновациите за развитието на бизнеса, включително и в кризисна ситуация. Особено високи са констатираните резултати в предприятията, провели иновация на бизнес моделите си.

Средните равнища на показателите в МСП, осъществили иновации в резултат на технологичен трансфер, са били по-високи. Процесните и продуктовите иновации при тях са довели до по-голямо увеличение на стопанските резултати на предприятията. Изследването показва, че реализираните иновации само със собствени сили са довели до много по-малък ръст на резултатите. Това е така, защото те са били малки и несъществени промени, с ниска степен на новост.

Заклучение

Малките и средните предприятия са силно уязвими от икономическите сътресения и несигурност, а пандемията от COVID-19 предизвика промени в бизнес средата и създаде сериозни затруднения за функционирането им. Войната в Украйна донесе допълнителни сериозни проблеми за тях. За да се справят със затрудненията, МСП използват различни стратегии, включително и осъществяване на иновации. В тази връзка, публикацията представя резултатите от емпирично проучване, направено с цел да изясни ролята на иновациите в МСП за възстановяване им от кризата и за подобряване на стопанските им резултати.

Основните изводи от изследването са, че МСП, които са осъществили иновации по време на кризисния период, по-бързо са достигнали предкризисните нива на резултатите в сравнение с останалите. Те са постигнали и по-високи стопански резултати. Тези резултати потвърдиха основната изследователска хипотеза и показаха голямото значение на иновациите за възстановяване на МСП след кризата.

Представените резултати може да са основа на дискусии, но и за насочване усилията на МСП за подобряването на конкурентоспособността им.

NOTES

1. OECD, 2009, Annual Report 2009, Available from: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwtkOv7_eHuAhWQyoUKHS6jDWMQFjAAegQIARAC&url=https%3A%2F%2Fwww.oecd.org%2Fnewsroom%2F43125523.pdf&usg=AOvVaw0hsKrjKpSwukaIm6Oyvjl.

REFERENCES

- AM, B., FURSTENTHAL, L., JORGE, F., & ROTH, E., 2020. *Innovation in a crisis: Why it is more critical than ever*. McKinsey & Company.
- BAR AM J., FURSTENTHAL L., JORGE F., ROTH E., 2020. *Strategy & Corporate Finance Practice. Innovation in a crisis: Why it is more critical than ever Prioritizing innovation today is the key to unlocking postcrisis growth*. McKinsey & Company.
- GUDERIAN, C. C., BICAN, P. M., RIAR, F. J., & CHATTOPADHYAY, S., 2020. Innovation management in crisis: patent analytics as a response to the COVID-19 pandemic. *R and D Management*, vol. 51, no. 2, pp. 223 – 239 DOI: 10.1111/radm.12447.
- INSTITUTE FOR ECONOMIC POLICY. 2021. Situation of small and medium-sized businesses in Bulgaria and the consequences for the sector of COVID-19.
- MILIC, T., 2013. Innovation Management in Times of Economic Crisis. Management. *Journal for Theory and Practice of Management*, vol.18, no. 66. <https://doi.org/10.7595/management.fon.2013.0001>;
- NATIONALLY REPRESENTATIVE SURVEY OF SMEs, 2023, Executive Agency for the Promotion of Small and Medium-sized Enterprises (SMEs).
- SHEN, H., FU, M., PAN, H., YU, Z., & CHEN, Y., 2020, The Impact of the COVID-19 Pandemic on Firm Performance. *Emerging Markets Finance and Trade*, vol. 56, no. 10. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2020.1785863>.
- SITUATION OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN BULGARIA, DEVELOPMENT AND TRENDS IN TIMES OF CHALLENGES, Executive Agency for Features of Small and Medium-Sized Enterprises January, 2023.
- THE ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT, 2020, Democracy Index 2020: In sickness and in health?
- VELEV, M., ATANASOVA, S., 2013. Technological transfer – a factor for innovation and competitiveness of industrial enterprises. *Collection of reports XIV Scientific and practical conference “Prerequisites and opportunities for industrial growth in Bulgaria”*, Varna.
- VELEVA, S., 2021. Impact of the Covid-19 pandemic on the innovative behavior of companies. *Industrial Management*, issue 1.

THE ROLE OF INNOVATION FOR POST-CRISIS RECOVERY OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

Abstract. Small and medium enterprises (SMEs) are the most important part of our economy and their condition and development is decisive for the general economic performance and development of the country. They are highly vulnerable to economic shocks and uncertainties, and since the beginning of 2020 they have faced major challenges due to the COVID-19 pandemic and the consequences of the war in Ukraine. In these conditions, the role of innovation as the main tool for survival and getting out of the difficult situation is growing.

The purpose of this article is to briefly present the results of an empirical study of the role of innovation in SMEs to recover from the COVID-19 crisis and to improve their economic performance. These results are indicative of the impact of innovation on economic success during times of crisis. They can be discussed, but they can also be the basis for the correct direction of the efforts of enterprises to improve their competitiveness.

Keywords: research; innovation; SMEs; recovery; economic performance

✉ **Dr. Sia Veleva, Assoc. Prof.**

University of Architecture, Civil Eng. and Geodesy
Sofia, Bulgaria

E-mail: s.veleva_fgs@uacg.bg

✉ **Prof. Mladen Velev, DSc.**

Technical University – Sofia
Sofia, Bulgaria

E-mail: mvelev@tu-sofia.bg